

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Филология факультеті
Қазақ әдебиеті кафедрасы

Ministry of Science and higher education of the Republic of Kazakhstan
L. N. Gumilyov Eurasian National University
Faculty of philology
Department of Kazakh literature

**«ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ТОҒЫСЫНДАҒЫ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ
ЖАҢА ПАРАДИГМАЛАРЫ»**

ҚР Мемлекеттік сыйлығының және ғылым саласындағы Ш.Уәлиханов атындағы сыйлықтың иегері, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан Республикасы ғылымына еңбегі сіңген қайраткер **ЗӘКИ АХМЕТОВТІҢ** 95 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-теориялық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

4-5 МАМЫР, 2023 ЖЫЛ

Астана, 2023

MATERIALS

**«NEW PARADIGMS OF LITERARY STUDIES AT
THE CROSSROADS OF THE HUMANITIES»**

International scientific and theoretical conference dedicated to the 95th anniversary of the winner of the state prize of the Republic of Kazakhstan and the Sh.Ualikhanov Prize in the field of science, academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, Honored Worker of science of the Republic of Kazakhstan **Zaki Akhmetov**

4-5 MAY, 2023

Astana, 2023

ӘОЖ821.512.122.0

КБЖ 83.3(5Каз)

Г91

Жалпы редакциясын басқарған:
Басқарма төрағасы-ректор Е. Сыдықов

Редакция алқасы: Ж. Құрманғалиева, У. Жорақұлов (*Ташкент, Өзбекстан*), Н. Ыйсаева (*Бішкек, Қырғызстан*), Ғ. Нұрғалиева, А. Бейсенбай, Қ. Кемеңгер (*жауапты шығарушы*), Қ. Байтанасова, М. Оразбек, С. Сагидуллиева.

«Гуманитарлық ғылымдар тоғысындағы әдебиеттанудың жаңа парадигмалары»
Қазақстан Республикасы ғылымына еңбегі сіңген қайраткер, ҚР ҰҒА академигі Зәки Ахметовтің 95 жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. 4-5 мамыр 2023 жыл/ Жалпы редакциясын басқарған: Е. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2023. – 310 б.

ISBN 978-601-337-843-5

Жинаққа 2023 жылы 4-5 мамырда Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Қазақ әдебиеті кафедрасы ұйымдастырған аса көрнекті әдебиеттанушы ғалым, ҰҒА академигі Зәки Ахметовтің (1928-2002) 95 жылдығына арналған «Гуманитарлық ғылымдар тоғысындағы әдебиеттанудың жаңа парадигмалары» атты Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары енді. З. Ахметовтің ұлттық гуманитарлық ғылым тарихындағы орны мен ғалымдық тұлғасын зерделейтін мақалалар және бүгінгі әдебиеттану, фольклористика, тіл ғылымы мен оны оқыту әдістемесін қарастырған ғылыми зерттеулер топтастырылды.

Басылым ғылыми қызметкерлерге, білім алушыларға, оқу, білім, руханият саласының мамандарына, ұлт тарихына ынтызар көпшілік оқырманға арналған.

ISBN978-601-337-843-5

ӘОЖ821.512.122.0

КБЖ 83.3(5Каз)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Фольклор және қазіргі қазақ әдебиеті. – Алматы: Арда, 2011. – 480 б.
- 2 Асылбекұлы С. Қазақ повесі: Генезис, эволюция, поэтика. – Алматы: Үш қиян, 2008. – 295 б.
- 3 Амантай Д. Қастерле мені. – Алматы, 2000. – 567 б.
- 4 Мұқай Б. Өмірзая. – Алматы, 2008. – 101 б.
- 5 Отарбаев Р. Р.Отарбаев, Таңдамалы; әңгімелер, хикаяттар, эссе, элегиялар -Алматы: ҚАЗАқпарат, 2016.
- 6 Әшімханов Д. Аққабаның толқыны. – Алматы, 1991. – 120 б.
- 7 Мұқанова Р. Жарық дүние. – Алматы: Жалын, 1994. – 208 б.

ӘОЖ 82-1/-9

ҚАЗАҚ-МОНГОЛ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНДЕГІ ТАҚЫРЫПТЫҚ-ИДЕЯЛЫҚ ҮНДЕСТІК

Паней А.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ қазақ әдебиеті кафедрасының 4-курс студенті

Астана қ., Қазақстан

E-mail: paneyayaka@gmail.com

Аннотация. Пословицы и поговорки в народной устной литературе звучат как звуки предков, путь к грядущим поколениям. Можно сказать, что из истории в историю идут притчи, мудрые слова, которые идут по стопам друг-друга, это – знание народности, происхождения, воспитания, обычаев и традиций человечества. Чтобы понять предысторию этих важных пословиц и поговорок, знать их мотивы, ориентироваться на задумчивые вершины-важный термин, который он мотив. Мотив – это отдельный термин, обозначающий исторические ценности человеческого существования как живого представителя феноменов разумного мира, играющих большие роли в качестве образного единства прошлого и настоящего, будущего человеческой мысли и нервной системы. Для того, чтобы вспомнить и вспомнить историю человека, наши предки внушали сознание человечества посредством мотивов, которые повторяются в притче, пословице, поговорке. "Завтра лени не закончится."- говорит он, - не могу быть нечистой пищей.

А у монгольского народа есть такая пословица "Муу Хун хойтон жил олон, Залху Хунд маргааш олон" [4]. Если говорить прямо дословно (У плохого человека больше в следующем году, у ленивого больше завтра), мы понимаем суть таких пословиц.

Ключевые слова: Мотив, воспитание, личность

Abstract. Proverbs in folk literature are like the voice of ancestors, signs for future generations. It can be said that proverbs and wise sayings that have been passed down from history to history continue to follow each other because of the knowledge of humanity's nationality, lineage, education and traditions. In order to understand the background of these important proverbs, to know their meaning, and to be guided to the top of their thoughts, the most important term is motive. Motif is a separate term for a person who plays a significant role as a visual unity of the past, present, and future of human thought and nerves, historical values, as a living representative of human intelligence and world phenomena. In order to remember and remember the history of the human race, our forefathers used to stimulate the minds of mankind through the motifs that are repeated in words, proverbs, and proverbs. "Tomorrow of Erinshek never ends." He says that it is not allowed to eat unclean food.

And the Mongolian people also have a saying with the meaning of this proverb: "A man is born tomorrow is a new year." [4] Literally speaking, we can understand the meaning of such proverbs as "A bad person has next year, and a lazy person has many tomorrows".

Keywords: Motive, Education, Personality

Жалпы мотив латын тілінен шыққан «motive» сөзінен шыққан яғни «ылжыту, итермелеуші» деген мағына береді. Сөздіктерде мотив «адамды әс-әрекеттерге бағыттайтын адамның ішкі субъектиті себер,оның өжеттіктері мен мүдделерін білдіруге бағытталған саналы, мақсатқа сай әрекет. Пиғыл, мақсат, ынта ұғымдарымен үндес. Мотивті ойдағыдай

жүзеге асыру тұлғалық әректке бағыт береді» деген анықтама берілген (Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы 2004; 574 б.)

Әдебиет терминдер сөздігінде мотив-белгілі бір жағдайларда қалыптасқан, тарихи өмір негізінде пайда болған тұрақты мағыналар жиынтығы. Мотив ауыз әдебиетінде, көркем шығарма да өнімді, өтімді бірліктердің бірі. Мақал-мәтелдерде, поэзияда мотив мәні-көп міндеттерді атқаратынын, ерекше мағыналық жүкті көтеретін арнайы тірек сөздер. Мотив-тақырыптық сарын, қалыптасқан, тақырыптық әуен, оқиға желісіндегі кезең. Біраз жазушы шығармасында, әр түрлі әдеби нұсқаларда, әр дәуірдің әдебиетінде білгілі бір сарындар қайтаанып отырады. (Заки Ахметов, 1998 жыл; 232 б)

Демек мақал-мәтелдер де пиғылдан, білгілі бір мақсаттан, ынтадан туады. -Мақал-мәтелдерде бір нәрсені, адамды итермелеуші, қозғаушы мәнге ие. Ендеше мақал-мәтелдерде тақырыптық сарынға ие, негіз бар. Масалы: тәрбие, білім, қоғам, отан туралы т.т.

Мотив жеке, өзгермейтін бір ғана бірлік емес, ол әр түрлі сөздерден тұрады., Бірақ бір мақсатқа қызмет ететін, мағына жағынан біріне-бірі жақын болып келеді. Берік Кеннеттің айтқандай «Бір біріне тығыз байланысты сөздер жиынтығы». Мотивтың тура мағынасымен бірге, сипаттақ қазмет атқаратынын сөзге тиек етеді. (Freedman 2009 years 63p) Мотив кез елген шығармада, мақал-мәтелде, өлеңде қайталанатын бір сөз ғана емес, сол сөздің әсерінен күшейтетін,, шығармадағы негізгі ой бағыт жасап отыратын кезгелген сөздердің топтасуы. Әдебиет саласы бойынша ауыз әдебиетінде тыңдаушы, жазба әдебиетте оқушыны белгілі бір мақсатқа жетелеу үшін сөз сапталады.

Мотив – адам тіршілігінің зейіндік және дүние құбылыстарының жанды өкілі ретінде бүккүл тарихи, саяси, әлеуметтік тағы басқы да құндылықтарының философиясы мен психологиясының өткенін, бүгінін және келешегін бейнелеуші бірлік ретінде ерекшеленеді. Сол себепті мотивын тану әдебиеттің бет-бейнесі және өз дәуірінде атқарған міндеттерін айқындау болып табылады. Осыған байланысты мотив терминін терең танып, біліп, ашу арқылы мақал-мәтелдердің адамзатқа, қоғамға бере алатын пайдасына көңіл бөліп сарапай аламыз.

Тәрбие туралы

№	Монгол тіліндегі мақал-мәтелдер	Қазақ тілдегі мақал мәтелдер
1	Аавын сургаал алт, Ээжийн сургаал эрдэм.	Әкеңнің айтқаны оқ, Шешеннің айтқаны боқ.
2	Муу явахад нөхөр олон, Сайн явахад садан олон.	Жақсы жүрсен жолдас табылар.
3	Муу хүн хойтон жил олон, Залхуу хүнд маргааш олон.	Еріншектің ертеңі бітпейді.
4	Хүн болох багаасаа, Хүлэг болох унаганаасаа.	Баланы жастан, Қатынды бастын.
5	Ганц цуцал гал болохгүй,	Жалғыздың шаңы шықпас, Жаяудың үні шықпас.
6	Хавар таривал, Намард хураана.	Не ексең соны орасың.
7	Нэг тэмээны шээсэн дээр, Мянган тэмээ хальтирна.	Бір қарын майды, Бір құмалақ шірітер.
8	Амныхаа оронд гараа хөдлөг.	Көп сөз көжеге қатық болмас.
9	Гаднаа гяланцаг, Дотроо паланцаг.	Сырты бүтін, Іші түтін.

Қорытынды. Жалпы ұлтың тәрбиесі-отбасыдан басталатыны рас. Отбасы ол – адамның өсіп-өніп, өнер алатын алтынға бергісіз ұясы. Шыр етіп дүние есігін ашқаннан бастап қуанышты кезеңдердің бастамасы осы отбасыдан өтіп-өрби бастайды. Жазылмаған таза парақ іспеттес баланың өмірі, ата-ананың мойынына тәбие беру борышы. Әке-шешесі балаларының алдында олардың денінің-саулығын, адам болып жетіліп өсуін, ешкімнен кем қылмай өсірудің қамымен өздеріне тән міндеттерін орындауы. Бүгінде тәрбие берудің

негізгі міндеттері «деннің -саулығы, ұлттық сананы оята білуі, рухани ойламын жетілдіруі, ар-ұжданы мол, мәдениетті, еңбекқор-іскер, адами құндылықты», сіңіруге қай ұлттың болмасын, мейлі аударма болсын, өзінің нақыл, ақыл, дана сөзі болсын дәттеп келгенде осы мақал-мәтелдерге, тоғыз ауыз сөздің тобықтай түйінінің атқаратын құзреттілігі өте жағары.

Ауызд әдебиеті қалыптасқан, даму өдерісі мығым елдің ұрпағының астарлы сөзді түсінбеуі мүмкін емес. Әлін білмеген ілек деген мәтелдің өзі түсінгенге қаншама тәлім. Жақсы малды басқан, аузы мұрыныңды май қылар, Жаман малды басқан, аузы мұрыныңды қан қылар-деп қазақ халқы бала тәрбиесіне қатты бекем болса. Жақсы ұрпақты бағып, өсіп жеткізсең жайлылық табар жүрегің, дұрыс тәрбие бере алмаған ата-ананың бағы айналып сор болар-деген монгол даналары.

Монгол-Қазақ халқы «Баланы бастан, хатанды жастан» [5] - деп тәрбиелейтін болған. Мағынасы сәйкес келетін мақал-мәтелдердің жиынтығында тәрбиелі адамды шығару үшін, жас шыбық кезінен жақсылықты, адамдықтың тағамын сала білуге, адами құндылықтың не екенін түсіндіруге, өзіне-өзінен басқаға тіпті шыбынға да зәбіршілік көрсетпеуге шақырады. Осындай мәздердің ортасында өскен әр ұлттың өскелең ұрпағы, ертеңгі күнін ойлайтын, кішкейіл тұлға болып қалыптасатынна екі халықтың сенгеніндігінің айғағы. «Жақсылық жасасаң да өзіне, жамандық жасасаң да өзіңе»-деген мәтелге сүйене отырып жақыс жүрсен жанашыр адамыңның көп екенді, онда алынбайтын қамал, берілмейтін жаудың жоқтығы да сөз қанатты сөздерден қайраттанатындығында. Әр мықты азаматтың артындағы тектіліктің бар екендігі осы әр халықтың тарихы мен әдебиетінен екендігі шүбәсіз.

Оны кейінгі ұрпаққа бұзбай жеткізу осы мақал-мәтелдердің сақталып, ауыз әдебиетімен жетуінде. Астарлы сөзді түсінетіндей ұрпақ тәбиелеп шығуымызда деп ойлаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Ахметов З., Шаңабаев Т. Әдебиеттану. Термин сөздігі. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 232 б.
- 2 Қазақстан Ұлттық энциклопедия, 6-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2004. – 696 б.
- 3 Жеменей И., Қанашаев Г.А. Әдебиеттегі мотив: Таным мен пайым, 2019. - 1-2 б.
- 4 Базылхан Б. Қазақ-Монғол сөздігі. Улаанбаатар, 1987.
- 5 Өтебай Тұманжан. Қазақтың мақалдары мен мәтелдері. – Алматы: Қазақстан мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1957.

ӘОЖ 070(574)(09)

БЕКМҰРАТ УАХАТОВТЫҢ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРІНДЕГІ ДӘСТҮРЛІК КОМПОНЕНТТЕРДІҢ КӨРКЕМДІК СИПАТЫ

Ташекова А.

*«Торайғыров университеті» КеАҚ докторанты
Павлодар қ., Қазақстан*

**Ғылыми жетекші: филол.ғ.д., профессор Жүсіпов Н.Қ.*

E-mail: aiko_tarbinovna@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются художественные особенности компонентов бытовой обрядности в фольклорных исследованиях Б. Уахатова. Анализируются принципы представления художественности бытия воспеваемых событий в народных стихах. Определяются научно-художественные принципы, отраженные в его трудах, а также поэтическая природа народных песен. Анализируемый жанр описывает обряды, их национальную специфику, богатые традиции и многовековую жизнь казахского народа. Особое внимание уделяется изучению жанровой природы и особенностей функционирования народных стихов в среде казахского народа, выявлению их специфических черт и жанрообразующих признаков, определению места и роли в системе национального фольклора. Проведенный анализ позволяет утверждать, что содержание фольклорных